

ББК 81.211.1

УДК 81`44:81`367: 81`371

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ДЕТАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІВ

В історії вітчизняної і зарубіжної лінгвістики комбінаторика слів розглядалася як сполучна ланка між лексикологією і синтаксисом. У цьому зв'язку здатність слів вступати в синтаксичні конструкції потребувала пояснень відповідно до власне лінгвістичних правил і закономірностей. Опис сутності лексичної сполучуваності також сприяв розумінню внутрішнього ладу мови, специфіки її функціонування. У таких умовах проблема лексичної сполучуваності, що і колись викликала підвищений інтерес дослідників, набуває нового звучання.

Ключові слова: лексична сполучуваність, лексичне значення, лексичні колокації, синтаксичний зв'язок, ідіоматика.

Проблема сполучуваності мовних одиниць являє собою особливий ракурс розгляду лінгвістичних явищ, пов'язаних з різними рівнями мови. Не буде перебільшенням сказати, що лексична сполучуваність є одним із ключових понять у вченні про лексико-семантичну систему мови. Увага до вивчення даного феномена, мабуть, пояснюється тим, що лексичний склад мови являє собою явище неоднорідне і багатопланове, свого роду конгломерат, у якому розчленені елементи, що не відносяться до одного і того ж самого системного плану. Отже, аж до сьогодні не утрачають своєї актуальності основні питання: як і чому слова з'єднуються одне з одним.

У ході роботи ми прагнули встановити, як пояснюється сполучуваність слів у мовознавстві, чим мотивований досить широкий діапазон сполучних потенцій імені і дієслова. У зв'язку з цим ми визначаємо **мету** нашого дослідження як зіставлення лексико-синтаксичних засобів побудови зв'язаних сполучень слів у неблизькоспоріднених мовах.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– теоретичний розгляд лексичної сполучуваності як лінгвістичного феномена;

– аналіз різних поглядів на проблему сполучуваності мовних одиниць у ретроспективі і на сучасному етапі розвитку вітчизняної і зарубіжної лінгвістики.

Вважається, що першим серед англійських учених висловив думку про необхідність детального вивчення взаємодії слів Г. Суїт: “У даний час єдино раціональним принципом розгляду мови як такої є постановка питання про те, яким чином ця мова виражає взаємовідношення між словами” [Sweet 1913: 470]. Однак, як видно, Г. Суїт говорить від імені всього співтовариства лінгвістів свого часу.

Пізніше, у 30-і роки ХХ сторіччя, питання про сполучуваність слів як одну з умов, що визначають функціонування семантики мови, отримало висвітлення в роботах Дж. Р. Фьорса: “Цілісне значення слова завжди контекстуальне, і не можна сприймати серйозно яке-небудь вивчення значення, проведене у відриві від розгляду всього контексту” [Firth 1968: 6]. “Неприпустимо розглядати слова як одиниці, що мають ізольоване значення і зустрічаються та використовуються у вільній дистрибуції. <...> Тільки в рамках обмежених систем комунікація здатна забезпечити базис для функціонального змісту слова або, інакше кажучи, змісту значення, при цьому заміна, не рівнозначна ситуації спілкування, приводить до відсутності такого змісту” [Firth 1957: 18].

У цьому випадку, однак, метою аналізу є, як видно, не сполучуваність слів, а їхня мовленнєва семантика. За Фьорсом, значення слів можна встановити, спираючись на їхній контекст і здатність з'єднуватися одне з одним, тобто сполучуваність для нього – метод встановлення значення слова. Дж. Р. Фьорс думав, що звичне сполучення і очікування побачити те або інше слово у визначеному оточенні повинно розглядатися як частина його функції або значення: “Одним зі значень слова *night* є його сполучуваність зі словом *dark*, а одним зі значень слова *dark* є його сполучуваність зі словом *night*” [Firth 1968: 196].

Необхідно підкреслити, що під лексичним значенням Дж. Р. Фьорс розуміє “meaning by collocation” (значення, установлене за допомогою колокації) і трактує його в такий спосіб: “Значення, установлене за допомогою колокації, є абстракція на синтагматичному рівні, котра не має прямого відношення до концептуального або ідеального підходу до значення слова” [Firth 1968: 196].

Ця точка зору вже за часів її появи була сприйнята й оцінена критично через свої позитивістські основи. Дж. Р. Фьорс розглядав не дистрибуцію слова, а цікаві, з його погляду, приклади спільної зустрічності слів, що він визначив як випадки “взаємного очікування слів”. Він стверджував, що слово можна впізнати за оточенням, у якому воно вживається. Як доказ наводився відомий приклад зі словом *ass*, що зустрічається у виразах *You silly –*, *Don't be such an –*, а також з обмеженою кількістю прикметників: *silly*, *obstinate*, *stupid*, *awful* і зрідка з прикметником *egregious* [цит. за: Зарайский 2000: 108].

Крім того, Дж. Р. Фьорс заявляв про необхідність вивчення контекстуального значення слів “як історії змін” [Firth 1957: 10], тобто наполягав на проведенні детального етимологічного аналізу слів, які вступають у сполучення, тому що: “Найголовніше, що вивчення значень являло собою вивчення змін. А зміна має на увазі щось постійне, що підлягає зміні, постійне, що простежується протягом усього процесу зміни. Звичайно зміну вважають розвитком або занепадом і розглядають у зв'язку з якою-небудь невід'ємною частиною або первісною сутністю чи зенітом” [Firth 1957: 8].

До того ж саме Дж. Р. Фьорс запропонував розглядати прийом розкладу лексичного значення на складники як основний спосіб дослідження значення слова як такого: “Видається неможливим вирішити

проблему значення, не розщепивши його на компоненти, що надалі можуть бути розподілені по категоріях, класифіковані і приведені у відповідність один з одним” [Firth 1957: 10].

Учні і послідовники Дж. Р. Фьорса, Т. Ф. Мітчелл і Ф. Р. Пальмер, розвивали основні положення його теорії, однак ніхто з англійських лінгвістів не запропонував якого-небудь задовільного вирішення проблеми лексичної сполучуваності. Так, Ф. Р. Пальмер уважав за помилку намагатися провести чітке розмежування між тими сполученнями, що передбачувані, виходячи зі значень слів, що взаємно зустрічаються, і тими, котрі не можуть бути передбачувані [цит. за: Зарайский 2000: 109], але не висловлював ніяких припущень із приводу причин, що спонукають окремі слова з’єднуватися або не з’єднуватися одне з одним.

Слід зазначити, що наприкінці XIX – початку XX ст. романістика істотно випереджала германістику як у питаннях лексикології, так і в галузі синтаксису. От чому, на нашу думку, необхідно приділити належну увагу поглядам і судженням відомих учених-романістів того періоду з приводу комбінаторики мовних одиниць.

Найбільш значною роботою французького лінгвіста Л. Теньєра вважається «Структурний синтаксис». Аналізуючи сутність синтаксичного зв’язку, Л. Теньєр доходить висновку про те, що “ізолюване слово – це чиста абстракція, оскільки речення – це природне середовище, у якому живуть слова” [Теньєр 1988: 22]. Синтаксичні зв’язки не мають формального вираження, але вони неодмінно виявляються свідомістю мовця, без чого жодне речення не було б зрозумілим. Звідси випливає, що речення типу *Alfred parle (Альфред говорить)*, на думку Л. Теньєра, “складається не з двох елементів: 1) *Alfred* і 2) *parle*, а з трьох: 1) *Alfred*, 2) *parle*, 3) зв’язок, що їх поєднує і без якого не було би речення” [Теньєр 1988: 23].

Отже, синтаксичний зв’язок необхідний для вираження думки. Без нього ми не могли б передати ніякого зв’язного змісту. “Наше мовлення було б простою послідовністю ізолюваних образів і ідей, нічим не зв’язаних між собою” [Теньєр 1988: 23]. Оскільки поняття синтаксичного зв’язку, безсумнівно, являє собою основу всього структурного синтаксису, побудувати речення, з погляду Л. Теньєра, – значить “вдихнути життя в аморфну масу слів, установивши між ними сукупність синтаксичних зв’язків” [Теньєр 1988: 23]. Зрозуміти речення – значить “усвідомити собі сукупності зв’язків, що поєднують слова, які входять до нього” [Теньєр 1988: 23].

Основним проявом синтаксичного зв’язку Л. Теньєр вважає валентність. Розглядаючи дієслово як граматичний центр речення, французький лінгвіст порівнює цю частину мови з “своєрідним атомом з гачками, що може притягати до себе більше або менше число актантів у залежності від більшої або меншої кількості гачків, якими він володіє, щоб удержати ці актанти при собі” [Теньєр 1988: 250]. Число актантів, якими здатне керувати те або інше дієслово, на думку Л. Теньєра, і складає сутність дієслівної валентності [Теньєр 1988: 250]. Крім того, зовсім не обов’язково, щоб усі валентності якого-небудь дієслова були зайняті відповідними актантами. Деякі валентності можуть залишатися вільними. Наприклад, двовалентне дієслово *chanter (співати)* може бути ужите без другого актанта. Можна сказати: *Alfred chante (Альфред співає)*, порівн. *Alfred chante une chanson (Альфред співає пісню)* [Теньєр 1988: 250].

Безсумнівно, лінгвістичні погляди Л. Теньєра стали важливим етапом розвитку науки про мову, позаяк до нього в мовознавстві панувала ідея, відповідно до якої до відомства лінгвістики належали тільки формальні, безпосередньо сприймані, матеріальні факти мови, що відносяться до її зовнішнього середовища. Л. Теньєр уважав В. фон Гумбольдта лінгвістом найвищого класу, а свої судження з приводу неформального характеру синтаксичного зв’язку – продовженням учення В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови. Але, на жаль, у роботі Л. Теньєра не розглядається проблема словосполучення, тому що французький лінгвіст вважає речення єдиним предметом структурного синтаксису [Теньєр 1988: 22]. Подібна неухважність до настільки важливої синтаксичної одиниці, на нашу думку, перешкождала появі всеосяжного дослідження сутності валентністних зв’язків.

Словосполучення, або фраза, стало основним предметом спостереження і вивчення в роботах швейцарського вченого Ш. Баллі, що заклав основи наукової фразеології на початку XX ст. За його твердженням, справжнє розуміння слів набувається зі сполучень, до того ж, “ніщо так не сприяє закріпленню слів у нашій свідомості як природні зв’язки між ними” [Баллі 1961: 88]. Сутність явища комбінаторики лексичних одиниць Ш. Баллі бачив у наявності величезної безлічі асоціативних зв’язків, що сходяться в кожному слові і розходяться від нього в усіх напрямках [Баллі 1961: 89]. При цьому деякі слова виявляють тенденцію до більшої спаяності між собою, ніж інші. Розподіляючи словосполучення за класами залежно від ступеня спаяності їхніх компонентів, Ш. Баллі виділяє два основних (“крайніх”) випадки і масу перехідних випадків, що знаходяться між ними і не піддаються точній класифікації. Основними групами, на думку Ш. Баллі, є наступні: 1) словосполучення, що розпадаються негайно після того, як вони були створені, і слова з їх складу знову знаходять повну свободу вступати в інші комбінації; 2) фрази, у яких слова через свою постійну вживаність у сполученні для передачі однієї і тієї ж думки цілком утрачають свою незалежність, виявляються нерозривно зв’язаними між собою і мають сенс тільки в даному сполученні [Баллі 1961: 89]. Порівн., наприклад:

1) *Cet homme est fier dans le bon sens du mot.*

Це горда людина в гарному значенні слова.

2) *Le bon sens suffit pour montrer l’absurdité d’une pareille entreprise.*

Простий здоровий глузд підказує, що це цілковита нісенітниця.

У першому випадку *bon sens* уміщає в собі дві одиниці, а в другому – тільки одну, що, з погляду Ш. Баллі, свідчить про наявність двох омонімічних виражень у розглянутих прикладах [Баллі 1961: 91].

Таким чином, досліджуючи фразеологічні явища, швейцарський лінгвіст виділяє серед них зв’язані

сполучення слів і фразеологічні єдності. Між ними розташовуються перехідні типи: Ш. Баллі називає їх фразеологічними групами (наприклад, фрази з посилювальним визначенням і дієслівні парафрази). Головним об'єктом уваги вченого стали фразеологічні єдності, і він охарактеризував їх як вирази, тотожні слову, у яких зміст складників забутий і втрачений. У них також часто наявні архаїзми, еліптичні конструкції і под.

Погляди Ш. Баллі вплинули на хід розвитку лінгвістичної думки першої половини ХХ ст. Академік В. В. Виноградов, по суті, імпортував концепцію швейцарського вченого. В. В. Виноградов займав провідне становище в радянському мовознавстві. Слідом за Баллі, він ставив в основу проблеми питання про межу між вільними словосполученнями і фразеологічними одиницями. На його думку, теоретична фразеологія базується на класифікації стійких словосполучень за ступенем ідіоматичності. У цілому В.В. Виноградов трохи спростив класифікацію Ш. Баллі. Він виділив наступні види зв'язаних сполучень слів: фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні зрощення [Виноградов 1977: 141-145].

З погляду Ш. Баллі і В. В. Виноградова, фразеологічні єдності – це ідіоматичні зв'язані словосполучення, у яких зміст цілого мотивується не буквальним значенням компонентів, а образним змістом усього словосполучення. Наприклад: *держать нос по ветру*.

У фразеологічних серіях (Ш. Баллі) або фразеологічних сполученнях (В. В. Виноградов) зміст цілого виводимо зі змісту компонентів. Наприклад: *gravement malade – важко хворий*.

Фразеологічні зрощення, на думку В. В. Виноградова, немотивовані і мимовільні. “У їхньому значенні немає ніякого зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їхніх компонентів. Якщо їхні складові елементи однозвучні з якими-небудь самостійними певними словами мови, то їхнє співвідношення чисто омонімічне. Фразеологічні зрощення можуть піддаватися етимологізації. Але ця «народна етимологія» не пояснює їх справжньої семантичної історії і не впливає на їхнє вживання” [Виноградов 1977: 145]. Наприклад: *собаку съест в чем-нибудь*.

В.В. Виноградов стверджував, що в мові, крім фразеологічних одиниць, існують вільні сполучення слів, які організуються у процесі мовлення, не підлягаючи ніяким правилам. Такі словосполучення є предметом вивчення синтаксису, але не фразеології [Виноградов 1977: 140-141].

Подібну точку зору надалі висловлювали українські лінгвісти. Організація синтаксичної структури речення, на думку авторів граматики сучасної української мови, “зумовлює виділення в складі речення різних груп його повнозначних лексичних компонентів, кожна з яких утворює певну семантичну і синтаксичну єдність. Багато таких груп у своєму постійному лексичному складі, позначаючи якісь певні усталені поняття, повторюються в різних реченнях настільки часто, що закріплюються в структурі мови на рівні словникового складу як більш або менш усталені вирази фразеологічного характеру. Решта таких лексико-синтаксичних комплексів являють собою епізодичні єдності, актуальні лише для тих речень, на ґрунті яких вони створюються” [1972: 37].

Помилковість таких суджень з погляду аналізу феномена лексичної сполучуваності була очевидна ще в першій половині ХХ ст. Ідея про відсутність у мові абсолютно вільних словосполучень ставила під сумнів доцільність класифікації фразеологічних одиниць за ступенем стійкості в цілому.

У 30-і роки минулого століття радянський лінгвіст І. Є. Анічков вперше у вітчизняному мовознавстві звернувся до проблеми сполучуваності слів. І. Є. Анічков побудував класифікацію словосполучень на основі структурних ознак частин мови і характерних для них синтаксичних функцій. Його класифікація розгорталась в напрямку від простих до складніших конструкцій. Головним своїм досягненням учений вважав створення ідіоматики – науки про сполучення слів, на відміну від синтаксису – науки про сполучення форм слів [Анічков 1958: 5].

За оцінкою Ю. Д. Апресяна, “І. Є. Анічков мислив мову як багаторівневу ієрархічну структуру, хоча самого терміна «рівень» або якого-небудь іншого терміна він не вживав” [Апресян 1989: 105]. На наш погляд, Ю. Д. Апресян допускає явне протиріччя, тому що саме дослідження лексичної сполучуваності стимулювало поворот лінгвістичної думки від поглядів на мову як на “багаторівневу споруду” до ідеї про “відкритий, різноспрямований і плінно-хитливий характер мовного існування” [Гаспаров 1996: 12].

Проблема сполучуваності, знаходячись у сфері інтересів ідіоматики, не може бути вирішена у відриві від суміжних з нею наук: синтаксису і семантики. Розвиваючи думку про взаємне проникнення дисциплін одна в одну, І. Є. Анічков писав: “ідіоматика багато в чому відноситься до семантики, як морфологія до синтаксису; ідіоматика може бути визнана другою морфологією, але морфологією, що не передує синтаксисові, а прямує за ним, а семантика – другим синтаксисом, але синтаксисом, що не передує ідіоматиці, а прямує за нею. Краще сказати, синтаксис може бути визнаний першою семантикою” [Анічков 1997: 117]. Але якщо ідіоматика слідує за синтаксисом, а семантика – за ідіоматикою, то з цього випливає, що формальні (синтаксичні) аспекти сполучуваності первинні і що так звана лексична сполучуваність являє собою семантизацію формальних сполучень слів. Тим самим І. Є. Анічков вступає в протиріччя зі своєю ж ідеєю всезагальності лексичної сполучуваності.

Під об'єктом ідіоматики І. Є. Анічков розуміє ідіому, і цей термін отримує у нього нове, нетрадиційне для лінгвістики трактування. Ідіома в широкому значенні – це будь-яке словосполучення, починаючи з тих, котрі раніше було прийнято вважати вільними, і закінчуючи зрощеннями, кліше, прислів'ями і приказками [Анічков 1997: 158]. Але найбільш важливим для нас видається твердження Анічкова про те, що саме ідіоми є будівельним матеріалом для мови: “ідіоми не трапляються тільки в мові спорадично, а заповнюють мову суцільною масою, краще сказати, складають мову. Будь-який відрізок будь-якого тексту або живого мовлення

складається суцільно з ідіом, має свою ідіоматику, як і свою фонетику або свій синтаксис, і підлягає розглядові з погляду ідіоматики, як і з погляду фонетики або синтаксису” [Аничков 1997: 108].

І. Є. Аничков відкинув загальноприйняте трактування вільних словосполучень як сполучень слів, що організуються у мовленні, не підлягаючи жодним обмеженням. Він також висловив незгоду з інтерпретацією фразеологічних еквівалентів слів, відтворених у мовленні в готовому вигляді (В. В. Виноградов).

“В ідіоматиці підлягають розглядові не тільки так звані «невільні» або «зв’язані», але і всякі словосполучення, іншими словами, підлягає розглядові взагалі сполучуваність слів” [Аничков 1997: 108].

Приймаючи до уваги усе вищесказане, основним завданням дослідника, що розробляє проблему лексичної сполучуваності, слід вважати виявлення комбінаторних потенцій лексичних одиниць і опис процесу виникнення синтагми.

“Жодне слово не може вступати в сполучення з будь-яким іншим словом; кожне слово сполучається з обмеженою кількістю інших слів, і в кожному випадку межі можуть і повинні бути відчуті і встановлені” [Аничков 1997: 106]. Це значить, що в мові не існує абсолютно вільних словосполучень, є тільки більш-менш зв’язані. Лексичні значення при цьому обумовлені семантичним, лексичним або іншим контекстом.

Подібні пошуки значимі для вирішення фундаментальних і прикладних питань лексикології, а також для розробки лінгвістичних основ методики викладання іноземних мов, що, як відомо, передбачає формування мовної компетенції мовця. До того ж, дослідження й опис комбінаторних потенцій окремих слів, виявлення сутності їхньої сполучуваності допомагає знайти розв’язання низки загальносемасіологічних питань. З’ясування таких проблем покликане задовольнити потреби лексикографічного опису словника тієї чи іншої мови, а також стимулювати розробку питання мовного статусу лексичного значення, а саме: витлумачити його в залежності від особливостей слів, що сполучаються. На цій основі, ймовірно, вдасться розмежувати лексико-семантичні варіанти багатозначних слів, досягти системності в описі значення [Архипова 2001: 41], розмежувати лексичні антоніми [Архипова 2001: 64], вивчити умови становлення значень слів [Зарайский 2001: 104] і под. Іншими словами, сполучуваність можна розглядати як найважливіший засіб визначення семантики слова.

Література

- Аничков 1997: Аничков, И.Е. Идиоматика в ряду лингвистических наук [Текст] / И.Е. Аничков // Труды по языкознанию. – СПб.: Наука, 1997. – 511 с.
- Аничков 1958: Аничков, И.Е. О классификации, определении и названиях частных языковедческих наук [Текст] / И.Е. Аничков // Ученые записки ЛГПИ им. А.И. Герцена. – Т. 181. Кафедра английского языка. Вып. 3. – Л., 1958. – С. 3-44.
- Апресян 1989: Апресян, Ю.Д. О работах И.Е. Аничкова по идиоматике [Текст] / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1989. – № 6. – С. 104-118.
- Архипова 2001: Архипова, Н.Г. Аспективное изучение сочетаемости слова в лексикографических целях [Текст] / Н.Г. Архипова // Вестник Амурского государственного университета. Гуманитарные науки. – Благовещенск, 2001. – Вып. 14. – С. 41-44.
- Архипова 2001: Архипова, Н.Г. О роли сочетаемости в разграничении лексических антонимов [Текст] / Н.Г. Архипова // Вестник Амурского государственного университета. Гуманитарные науки. – Благовещенск, 2001. – Вып. 12. – С. 64-66.
- Балли 1961: Балли, Ш. Французская стилистика [Текст] / Ш. Балли – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 394 с.
- Виноградов 1977: Виноградов, В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография [Текст] / Виноградов В.В. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
- Гаспаров 1996: Гаспаров, Б.М. Язык, память, образ: лингвистика языкового существования [Текст] / Гаспаров Б.М. – М.: Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
- Зарайский 2000: Зарайский, А.А. Семантический аспект лексической сочетаемости в английском языке [Текст] / А.А. Зарайский // Единицы языка и их функционирование: Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов, 2000. – Вып. 6. – С. 104-111.
- Сучасна українська літературна мова: синтаксис [Текст] / За загальною редакцією акад. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – 514 с.
- Теньер 1988: Теньер, Л. Основы структурного синтаксиса [Текст] / Л. Теньер – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
- Firth 1968: Firth, J.R. Linguistic analysis as a study of meaning [Text] / J.R. Firth // Selected Papers of J.R. Firth 1952-59. Edited by F.R. Palmer. – Longmans, Green & Co. Ltd. – London-Harlow, 1968. – 210 p.
- Firth 1957: Firth, J.R. Modes of Meaning [Text] / J.R. Firth // Papers in linguistics 1934-1951. – London, Oxford University Press. New York. Toronto, 1957. – P. 174-202.
- Firth 1957: Firth, J.R. The Technique of Semantics [Text] / J.R. Firth // Papers in Linguistics 1934-1951. – London, Oxford University Press. New York. Toronto, 1957. – P. 5-38.
- Sweet 1913: Sweet, H. Words, logic and grammar [Text] / H. Sweet // TP3 1875-6. Reprinted in Collected papers, Oxford: Clarendon Press, 1913. – 530 p.

В истории отечественной и зарубежной лингвистики комбинаторика слов рассматривалась в качестве связующего звена между лексикологией и синтаксисом. В этой связи способность слов вступать в синтаксические конструкции требовала объяснений в соответствии с сугубо лингвистическими правилами и закономерностями. В подобных условиях проблема лексической сочетаемости, которая и прежде вызывала повышенный интерес исследователей, приобретает новое звучание.

Ключевые слова: лексическая сочетаемость, лексические коллокации, лексическое значение слова, синтаксическая связь, идиоматика.

In national and foreign linguistic studies lexical combinability has been considered as a linking element to unite lexicology and syntax. Moreover, it has always been necessary to theoretically explain how and why words enter lexical collocations based on linguistic rules and regularities. Describing lexical combinability characteristics also contribute to general understanding of linguistic fundamentals. Thus, lexical combinability and its analysis gains even greater importance nowadays.

Keywords: lexical combinability, lexical collocations, lexical meaning, syntactic connection, idiomatics.

Надійшла до редакції 17 вересня 2010 року.

Ольга Цьмух

ББК 81.432.1

УДК 811.111.'42

ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» У СУЧАСНОМУ ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу поняття «концепт» як однієї з основних одиниць сучасної когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та психолінгвістики. Виявлено ознаки концепту, спільні та відмінні для цього поняття в різних галузях лінгвістичної науки.

Ключові слова: концепт, конструкт, поняття, значення, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика.

Одним з провідних понять сучасної когнітивної лінгвістики є концепт. Увагу лінгвістів привертають перш за все концепти, що найтісніше пов'язані з культурою народу і найяскравіше відбивають специфіку його колективної свідомості. У своїх роботах провідні лінгвісти розробляють методики концептуального аналізу, типологізують концепти, визначають їхні характерні особливості (Н. Д. Арутюнова, А. Вежицька, О. С. Кубрякова, А. М. Приходько, Ю. С. Степанов, О. О. Селіванова, З. Д. Попова, Й. А. Стернін). У багатьох наукових розвідках концепт виступає об'єктом дослідження (О. В. Багацька – концепт *РІВНОВАГА*, О. Є. Єфименко – концепт *СТЕП*, В. Ф. Старко – концепт *ГРА*, О. С. Пальчевська – концепт *ШЛЯХ* та ін.).

Вивчення концептів є актуальною проблемою сучасної лінгвокогнітології (О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, Й. А. Стернін, М. М. Болдирев, В. А. Маслова), психолінгвістики (О. О. Залевська, І. Б. Штерн) та лінгвокультурології (С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, Ю. С. Степанов). Незважаючи на те, що поняття «концепт» послуговуються представники різних напрямів лінгвістичної науки, єдиного визначення все ще немає. Це свідчить не стільки про відсутність єдності поглядів щодо природи та функцій концепту, скільки про багатство його ознак і властивостей [Приходько 2008: 46].

Метою статті є аналіз сучасних підходів до визначення поняття «концепт» у різних галузях лінгвістичної науки. Мета конкретизується у наступних **завданнях**:

- проаналізувати функціонування терміну «концепт» у когнітивній лінгвістиці, психолінгвістиці та лінгвокультурології;
- розглянути способи класифікації концептів у різних галузях лінгвістичної науки.

Аналізуючи концепт з точки зору **когнітивної лінгвістики**, О. С. Кубрякова визначає його як засіб пояснення «ментальних ресурсів» людської свідомості; вона звертає увагу на природу та функціональність концепту, наголошуючи на його ключовій ролі у формуванні «концептуальної системи та мови мозку», а відтак і мовної картини світу людини [Кубрякова 1997: 90]. Подібного погляду дотримується і В. А. Маслова, яка розглядає концепти як «ментальні сутності». Саме у зв'язку з цим, на її думку, на межі тисячоліть на перший план наукових досліджень виходить поняття ментальності. Дослідниця переконана, що експлікація змісту концепту доступна лише лінгвістові, який сам є носієм цієї мови. Для концепту В. А. Маслова вважає необхідною дію таких факторів: виділення певних ознак, предметні дії з об'єктами, їхні кінцеві цілі й оцінка таких дій. Проте вона визнає, що навіть визнаючи роль усіх цих факторів, когнітологи ще не можуть пояснити походження і виникнення концептів, вони лише узагальнюють процес утворення смислів [Маслова 2004: 30-31].

В. А. Маслова виділяє три підходи до тлумачення поняття «концепт» у сучасній лінгвістиці. Перший підхід при розгляді концепту основну увагу приділяє культурологічному аспектові, коли вся культура розуміється як сукупність концептів та відношень між ними. При такому розумінні терміна «концепт» роль мови другорядна, вона є лише допоміжним засобом – наданням мовної форми культурі концепту (Ю. С. Степанов, В. Н. Телія). Другий підхід розглядає семантику мовного знака як єдиний засіб формування